

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СЛОВАЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

Петріца Н.М.

ЧЕСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ

**Методичні рекомендації до проведення
практичних занять**

Ужгород 2023

**MINISTERSTVO ŠKOLSTVI A VĚDY UKRAJINY
STÁTNÍ VYSOKÁ ŠKOLA
UŽHORODSKÁ NÁRODNÍ UNIVERZITA
FILOLOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA SLOVENSKÉ FILOLOGIE**

Natálie Petrica

ČESKÁ DIALEKTOLOGIE

**Metodická příručka
pro studenty oddělení bohemistiky**

Užhorod 2023

УДК 811.162.3'28(076)

ББК Ш 141.51-5 я 73

П -30

Петріца Н.М. **Чеська діалектологія:** методичні рекомендації до проведення практичних занять для студентів 2 курсу ОПШ «Чеська мова та література» ОС бакалавр галузі знань 03 «Гуманітарні науки» спеціальності 035 «Філологія» спеціалізації 035.038. «Слов'янські мови та літератури (переклад включно) перша - чеська».

Упорядник: к.ф.н., доц. Петріца Н.М.

Рецензент: Мадяр О.Л. – кандидат філологічних наук,
доцент Інституту україністики філософського факультету
Пряшівського університету (Словаччина).
Зламана Петра – старший викладач кафедри словацької
філології.

Обговорено і затверджено на засіданні кафедри словацької філології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
«10» лютого 2023 р., протокол №5.

Рекомендовано до друку Вченою радою філологічного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
«20» лютого 2023 р., протокол № 5.

Зміст

ÚVOD	6
TÉMATA PŘEDNÁŠEK.....	7
TÉMATA PRAKTICKÝCH CVIČENÍ.....	8
1. Dialektologie, její předmět a metody.....	8
2. Útvary českého národního jazyka.....	9
3. Česká nářeční skupina.....	10
4. Středomoravská (hanácká) nářeční skupina.....	13
5. Východomoravská (moravskoslovenská) nářeční skupina.....	16
6. Slezská nářeční skupina.....	22
UKÁZKA ROZBORU NÁŘEČNÍHO TEXTU.....	23
SEZNAM OTÁZEK.....	24
SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY.....	25

ВСТУП

Вивчення діалектології має для підготовки висококваліфікованих спеціалістів-філологів важливе теоретичне й практичне значення, бо дає необхідну теоретичну і практичну базу для глибокого розуміння шляхів формування літературної мови, готує їх до розуміння і поглибленого вивчення історичних явищ чеської мови.

Вивчається діалектологія на другому курсі студентами ОПШ «Чеська мова та література» ОС бакалавр галузі знань 03 «Гуманітарні науки» спеціальності 035 «Філологія» спеціалізації 035.038. «Слов'янські мови та літератури (переклад включно) перша - чеська». Програма курсу «Чеська діалектологія» передбачає ознайомлення студентів з основними поняттями діалектології, її предметом, завданням, значенням, описом структурних рівнів мови, членуванням української мовної території на діалектні групи і говори, методами збирання і дослідження діалектних матеріалів.

TÉMATA PŘEDNÁŠEK

Dialektologie, její předmět a metody. Tradice a současný charakter české dialektologie. Český jazykový atlas. Vznik a historický vývoj českých nářečí. Metody sběru jazykového materialu.

Útvary českého národního jazyka. Spisovná čeština. Úzus – norma – kodifikace. Rozvrstvení spisovné češtiny. Hovorová čeština. Obecní čeština. Tradiční teritoriální dialekt. Interdialekty. Sociolekty.

Česká nářeční skupina (v užším smyslu). Geografické vymezení nářečí. Obecná a jazyková charakteristika oblasti. Středočeská podskupina. Jihozápadočeská podskupina. Severovýchodočeská podskupina. Česko-moravská podskupina.

Středomoravská (hanácká) nářeční skupina. Geografické vymezení nářečí. Obecná a jazyková charakteristika oblasti. Centrální středomoravská podskupina. Jižní středomoravská podskupina. Západní středomoravská okrajová podskupina. Východní středomoravská podskupina.

Východomoravská (moravskoslovenská) nářeční skupina. Geografické vymezení nářečí. Obecná a jazyková charakteristika oblasti. Severní (valašská) podskupina. Jižní (slovácká) podskupina. Západní podskupina. Jihovýchodní (kopaničářská) podskupina.

Slezská nářeční skupina (s nářečím česko-polského smíšeného pruhu). Geografické vymezení nářečí. Obecná a jazyková charakteristika oblasti. Západní (opavská) podskupina. Jižní (frenštátská) podskupina. Východní (ostravská) podskupina. Slezskopolská nářečí.

TÉMATA PRAKTICKÝCH CVIČENÍ

Praktické cvičení č.1

DIALEKTOLOGIE, JEJÍ PŘEDMĚT A METODY

1. Tradice a současný charakter české dialektologie.
2. Osobnosti české dialektologie.
3. Český jazykový atlas.
4. Vznik a historický vývoj českých nářečí.
5. Metody sběru jazykového materialu.

Literatura

1. Bělič, J. Přehled nářečí českého jazyka. Praha 1988.
2. Bogoczová I. Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie. Ostrava, 2009.
3. Davidová, D. Kapitoly z dialektologie. Ostrava 1992.
4. Holub, Z., Janečková, M., Úvod do české dialektologie (s texty). České Budějovice 1993
5. Lamprecht, A. a kol. České nářeční texty. Praha 1976.

Úkoly

Přípravte konspekt článků:

1. Ireinová M., Konečná H. Práce českých dialektologů včera, dnes a zítra//Bohemistika, 2012, nr 3, S. 225-231. Dostupně on-line: <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/4082/1/Ireinova,%20Konecna.pdf>
2. Sochová Z. Slovní zásoba nářečí a problémy jejího zpracování//Slovo a slovesnost, roč.28 (1967), číslo 1, S. 17-31. Dostupně on-line: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=1485>

Praktické cvičení č.2

ÚTVARY ČESKÉHO NÁRODNÍHO JAZYKA

1. Spisovná čeština.
2. Úzus – norma – kodifikace.
3. Rozvrstvení spisovné češtiny.
4. Hovorová čeština. Obecní čeština.
5. Tradiční teritoriální dialekt. Izoglosy.
6. Interdialekty.
7. Sociolekty.

Literatura

1. Bělič, J. Přehled nářečí českého jazyka. Praha 1988.
2. Bogoczová I. Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie. Ostrava, 2009.
3. Davidová, D. Kapitoly z dialektologie. Ostrava 1992.
4. Holub, Z., Janečková, M., Úvod do české dialektologie (s texty). České Budějovice, 1993
5. Lamprecht, A. a kol. České nářeční texty. Praha 1976.

Úkoly

1. Přípravte konspekt článků:

1. Krčmová M. Proces konstituování současné běžné mluvy// Dostupně <http://www.phil.muni.cz/linguistica/art/krcmova/krc-007.pdf>.
2. Utěšený S. K rozruznění českého národního jazyka // Slovo a slovesnost 41, 1980, S. 7-16.

2. Vyberte vlastnosti typické pro běžně mluvenou češtinu: *kodifikovanost, obecná srozumitelnost, psanost, univerzálnost, neoficiálnost, sdělnost, zastaralost, odbornost, praktická využitelnost, prestižnost.*

Praktické cvičení č.3

ČESKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA

1. Geografické vymezení nářeční skupiny.
2. Středočeská podskupina.
3. Jihozápadočeská podskupina.
4. Severovýchodočeská podskupina.
5. Česko-moravská podskupina.

Literatura

1. Bělič, J. Přehled nářečí českého jazyka. Praha 1988.
2. Bogoczová I. Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie. Ostrava, 2009.
3. Davidová, D. Kapitoly z dialektologie. Ostrava 1992.
4. Holub, Z., Janečková, M., Úvod do české dialektologie (s texty). České Budějovice 1993
5. Lamprecht, A. a kol. České nářeční texty. Praha 1976.

Úkoly

1. Ke které nářeční podskupině patří Mělník, Most, Klatovy, Litomyšl, Tábor, Písek, Kladno?
2. Převeďte nářeční texty do spisovného jazyka.
3. Vypište z každého textu alespoň 5 hláskových znaků, kterými se nářečí liší od spisovného jazyka a na základě analýzy se pokuste zařadit do nářeční skupiny či konkrétního nářečí (viz níže Ukázka rozboru nářečního textu).
4. U všech textech určete, o jakou nářeční skupinu se jedná, a své tvrzení doložte alespoň 5 konkrétními jazykovými znaky (hláskové či morfologické změny, nářeční lexikum).

1. Pěstování zelí

Mi sme mňeli zelňišťata, zelňišťe, víte, doma. Asi tak dva korce. Nó, a to víte, to neslo peníze, stálo to moc práce ale. Vod jara do zimi sme si s ťim museli hrát. To se koupili semena a našila se tag zvaná — to diž vilezla, tak se tomu říkalo hlavaťice. To bilo, brzi se to sílo, no f předjaří, eš'ě bil kolikrát..., uš to bilo na zimu zrití, to se to rozhrabalo, diž bil takle heskej den, takle f únoru nebo začátkem března, tak se to zašilo, hust'ě. A to sme, abi to ptáci a to..., tak se dála na to chvoj, abi diž to vileze,

abi to nezmrzlo, víte. Voňi bili potom ešte mrazejki. Nó a diš to potom vzešlo, diš už bili potom vopravdu heskí dñi, už bila takovádle hlavaťice, tak se sundala chvoj, nó a se zalezvalo. No a potom koncem dubna, začátkem kvjetna, a i ñedi — f pũli kvjetnu se ñedi sázelo zelí. A museli sme dicki ráno ve štiri hodini uš jíd zálejvat, neš se to ujmuló fšechno. To sem mñel vitažení ruce, to si neumíte přectavit. Dneska se to stříká, tenkrát sme to dřeli fšechno putínkama. A to bili ti kálhoti, uplajchovaní bili, to víte, jak se ta putínka vomocila, tak kálhoti bili samí bláto. To víte, to diš ešte clovjek nemñel s toho takovou sílu, diš mi bilo tákovejch štrnác patnác let, ták... A museli sme fšichñí. To muselo bejt, neš přídě slunce, muselo bejd zalito. A potom na zimu se řezávalo zelí a prodávalo. To se jezdávalo dicki v neděli. Jak přišlo zelí, ták sem nemñel jednu neďeli, uš jako chasñík.

Aš se prodalo zelí. Jezďil sem aš k Lochovicum, Radouš, tam f tu stranu, ñičko Neumñetele, to sme jezdávali fšude. A voňi nám konkurovali Dobřichováci, víte, voňi mñeli taki zelñišťata. Tak sme koukali dicki, abisme tam bili dřívejč než dobřichofskí formañí, víte,, sedláci. To sme koukali dicki dřívejč ject, protože diš sme zacpali zelím vesñici, tak voňi přišli uš (pozdě) — nemohli prodávat. Tak sme dicki koukali dřívejč přiject. Taki sem, ešte sem prodával při svíce v Lochovicích posledñí zelí a potmñe sem jel domu. To máte tři hodini cesti. Ale ti koňe uš šli pak, proste lepci neš já, až domu došli. Kolikrát sem na tom šejtroku uš usnul a voňi mñe dovedli až domu. No, tenkrát auta nebili, no tag vono se to jezdilo pohodlñe. Voňi sebjehnuli sami.

2. Hospodář a koně

Vichovad dobrou kobilu, to bila, práce. A ñedi se ešte nepovede, i diš si s ñí nejvídz hraje. Diš má sklon ke špatnemu, náhodou po koni anebo po mámñe, dibi máma ñeco, nebo hned bába, dibi bila z ñákeho toho fálešneho rodu, tak se to projeví, ta necnost ñekerá, kopat nebo kousat nebo netahat. Necuda se jí říká. Mohla bi a nechce, no. Vášñivá.

Veme jí jinej do ruki a skazí jí za chvíli. Poñievač kůň, to je bistrí zvíře. To víte, a ta je na vášñe moc chiťlavá. Jak jí ñeco nepasuje... V ona pozná sveho, nebujte se!

Já mňel koňe jak čerti. Nigdi sem je neudřel a dobře sem je krmil. Já je taki pučil tadi hospodářovi, ale ti ho vipekli! Voňi dobře choďili, šli dopředu jako drafcí, a von jim toho dal teda dost. Von bil pro to, teda diš uš je má vipučení, abi něco mu ud'elali. No tak je pustil, tak voňi si to vzali, to se ví, bili k tomu, tak si to vzali podle chuťi. Víte, takovejdle hic, to se rospájeji, spoťeji, ta kref se jim spjeňí... No a von, už ho to vomrzelo sekat, tak pozval kočího: „Pot prej si zasekat taki ti, já si votpocinu.“ No a tak šel kočí a sekal kočí, střídali se vo ňe. Gim to bilo víc k večeru, t'im koňe víc rospálení. A taki se rozlobili, že jo! Kobila se taki zlobí, samo sebou.

No tak sekal do večera a večer tam nakládali na sví votam, fúri brali, no tak, ešte tam bila fúra votavi naložená, tak vipřah ze sekački a eš'e je daldo ti fúri. A mňel velikou fúru. No tak musel — votava je drobnějši — tak musel ject pomálejč, abi se to po cest'e nerostráslo. A voňi se cpali k veceru domu tim víc, a von je musel držet, že jo. Voňi se eš'e víc šponovali (1), ešte se víc, jak se řekne, rozlobili, čert'ili.

No tak je vipřach, přivet mi je sem a — jejejnana, uš je neslík (2). Jednu slík před maštali — k tej se bál v maštali, tak tu slík před maštali — a tu druhou, ze sleče v maštali, ale ta mu dala. Ta mu dála! Vles k ňi v maštali a vona po ňom hod'ila. Lid'i! Já tenkrát marod'il, já ležel tadi na tej posteli a nemoch, sem se aňi zvednout, jen (oknem) vid'im, jak tam d'elaji ten cirgus přet..., tak sem na ňe křičel, voňi neslišeli, tak sem si lech.

Voňi tam je dáli do maštále vybje a von k tej jednej vles a vona ho uhoďila. Jenže mňel štěstí, že nestál za ňi, že stál kapku na straňe — von už z ňečim počítal, uš jim tedi nevjeřil — tag ho vzala, tajidle ho ňák..., jak chtěl (vzít) za ten podvocasňík (3), tak tajidle mu dála do tí dlaňe, tedleten knoflíček a ten límeček, to fšecko bilo samá ňít'e. To se rospentlilo na ňít'e a von se bral g hod'iňe (4). Vot tí ráni, víte, jak mu to..., začalo to brňet a bolet. A voňi ho přivedli semle na ti schodi, tadi ho vomejvali, a diž ho přivedli k sobje, tag ho přivedli sem na postel. Já povídám: „Co se ti stálo?“ — „Človječe! Já moh bejd zábitej, já myh bejd zabitej! Já sem se bál víc tamti, Pocedňi (5), a vona mi to dala ta náručňi (6). Vona prej... Človječe, já moh bejd zábitej!"

*1 natahovali; 2 neodstrojil; 3 řemen k postroji vedený pod ocasem; 4 omdlel;

5 levý kůň ve dvojspřeží; 6 pravý kůň.

Praktické cvičení č.4

STŘEDOMORAVSKÁ (HANÁCKÁ) NÁŘEČNÍ SKUPINA

1. Geografické vymezení nářeční skupiny.
2. Centrální středomoravská podskupina.
3. Jižní středomoravská podskupina.
4. Západní středomoravská okrajová podskupina.
5. Východní středomoravská podskupina.

Literatura

1. Bělič, J. Přehled nářečí českého jazyka. Praha 1988.
2. Bogoczová I. Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie. Ostrava, 2009.
3. Davidová, D. Kapitoly z dialektologie. Ostrava 1992.
4. Holub, Z., Janečková, M., Úvod do české dialektologie (s texty). České Budějovice 1993
5. Lamprecht, A. a kol. České nářeční texty. Praha 1976.

Úkoly

1. Ke které nářeční podskupině patří Vyškov, Prostějov, Znojmo, Litovel, Blansko, Holešov?
2. Převeďte nářeční texty do spisovného jazyka.
3. Vypište z každého textu alespoň 5 hláskových znaků, kterými se nářečí liší od spisovného jazyka a na základě analýzy se pokuste zařadit do nářeční skupiny či konkrétního nářečí (viz níže Ukázka rozboru nářečního textu).
4. U všech textech určete, o jakou nářeční skupinu se jedná, a své tvrzení doložte alespoň 5 konkrétními jazykovými znaky (hláskové či morfologické změny, nářeční lexikum).

1. Stavba domku

Cihle, to se delále na našem pylo, tam na Hlince. Nächstale se přet tém. Dva cihláře se žehnal tatík. Nad'elali cihel. Postavili se tam pec, vepáleli nejakí a nejakí

bele truple(1). Vječiny sme dávali hodně kameňi, f tem našem baroko, protože sme na to nemňeli peňize, obe sme se mohli nakópit samí cihle.

A f únoro, v roce třicet, sme mňeli vekopané sklep a v dobno, před velikonocama, sme mňeli glajcho (2). Hlavňi zde stále. To nebela taková krutá zima, jak je letos. A víš, co sme se nadřeli! Tvůj tatínek, belo mu kolik?

A zepté se ho! Noseli sme spolo malto. Víš, jak je to ten ščit. To belo tag zdlóha ud'elani lešeňi. Tak sme spolo noseli malto. Gdopak to vikládál, keré sme do teho kecli. Já tet nevím. Tak a dedyšek jo míchal. Míchal a sme me to spolo noseli. To bela dřina. Já sem se nadřela. A šibre (3) sem nosila f takovím truhlíko tuhle na bříše. Šibre a kameňi, s cihel, nekají pleskáčke. A pak sme uš vnitřek. To dod'elával tatík skoro sám, přičke ešče. Ud'elali přičke a nějak to, ta přička bela křivá. To pomáhal tade kmotr střítecké a stréc Bednářúj. A nějak ta přička bela křivá a tatík jo celó rozbóral. Já sem plakala, furt sem mu to rozmlávala, abe to nebóral, co to dá práce, ale depá, že to nesmí křiví bet. A vnitřek sme dod'elávali sami. Já sem mo pomáhala. Víš, že to šlo pomalu.

**1 nevypalované cihly; 2 dovedenou stavbu zdí až po střechu; 3 úlomky kamínků.*

2. Zpěv na panském

Ale zase teta moja, nevlastňi taťinkova sestra nemňela d'eti, tak se mňe vzali jako schovanku. Tóck sem bila u nich. Ale nemňela sem se... Teda na jidlo sem se mňela, jak se nemňél ňigdo, protože nebili deti. Maminka, doma teda, ři mňeli bido, protože bilo d'eři hromado. Taťineg bil cestářem, a to mňél osum renskéch(1) mňesične. No, co to bilo tenkrát na tolik, na taková četnó rod'ino? Já sem se na jidlo mňela teda dobře, ale tetička nemňela ke mňe láske. Vona neznala, deři nemňela, a ták vona neznala láske g d'etum, protože d'iře mňela teda svi, a vono ji zemřelo. Pes u ňeho zaščekál a vono zmodralo a zemřelo. Devjet mňesicu d'iře. A tak vona tém steskem, vona nebela ňigdá laskavá ke mňe. Bijávála mňe a práco...

Vod dvanásti roku uš sem chod'ila venášed do lesa. To se venášiválo vod řeke až zhúru. Ščipe (2), metre, metrovi ščipe teda. A na řepe sme chod'ili k Nové Fsi, g

Biskópkám, na ňive. To bele panski ňive (3), k Hrubčicim g Biskópkám a tam sme chod'ili. Pješki. Diš nebelo, muselo se chod'it.

Neska? Neska chod'ijó do továrne. No ale tenkrát belo, teda! Bela bida. A co sem ved'elala? No tak sem, chodila sem do akortu (4). Mňe dál dráb do akortu, že sem bela porát před ňima, fpředu. Já sem bila zviklá moc pracovat. Já sem se mohla ke každi práci postavít. Fšude sem fšechno dokázala. Ne že bech se chválila, no ale to se můžete teda optat. Protože sem bila zviklá a musela sem.

Ale najedla sem se dobře. To se teda naše d'eti nenajedli tag zase. Mňeli vječi bido. Kolikrát přišli bratři pro krajicek chleba, diš šli na panski. A to přez řeko sme chod'ili každé deň. Dicke sme šli na prvňiho kvjetna, uš sme šli na řepo. Potom sem tam chod'ila na žňe, tak sem vázala snope. Mňela sem dvje nakládačke. Museli kláski bét pozbirani, to sme fšechno teda museli tak akorátňe (5) fšechno ud'elat. A mňe to tag bavivalo. A voňi mňe mňeli fšeci ráde. Ti dvorski ženski fšechni mňe mňele ráde. Za poledne sem jim psávávala pisňicke, učila sem je spivat. A jé. Na sta pisňicek!

Me sme spivali na panskim celé deň. A von tam bél zlé inspektór a von dicki přijél s Oslavan k Novi Fsi a von dicki bél zlé na drába. Dráb bél staré, a von diš uvid'él dvje řepke nebo tak, ták von s ňém delál velikó melo. Von dicki říkával: „Ďefcata, Vichřica jede. Vichřica jede, nanotujte si neco.“ Tak me sme spivali a má kamarátka, s keró sem spivávala, ta ňigdi nebela vedle ňikoho jen vedle mňe. A me diš sme spivale, to be tade vám muhli říct, to belo jag diš muzika hrá. Vone říkaji doposut: „Ve diš ste s Fankó spivali, to bilo, jak muzika diž hrá.“ A tak me dicke sme ho zachraňovali, abe na ňeho teda nebél takové zlé. Spivali sme a von stál přet nama z hulečkó. A von decki se tak na nás jenom divál šyrem (6) a poslychál, uši mňel napnuti a poslychál, jak spiváme. A me hodňe sme spivali a říkával dráp: „Troško zmirňite tempo, von si podle hod'ineg znamená práco a potom pré mňe podle toho delá melo, že tulik neud'eláme“.

*1 rýnských zlatých penízů; 2 polena; 3 pole, lány; 4 do práce v úkolu; 5 přesně; 6 šikmo.

Praktické cvičení č.5

VÝCHODOMORAVSKÁ (MORAVSKOSLOVENSKÁ) NÁŘEČNÍ SKUPINA

1. Geografické vymezení nářeční skupiny.
2. Severní (valašská) podskupina.
3. Jižní (slovácká) podskupina.
4. Západní podskupina.
5. Jihovýchodní (kopaničářská) podskupina.

Literatura

1. Bělič, J. *Přehled nářečí českého jazyka*. Praha 1988.
2. Bogoczová I. *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*. Ostrava, 2009.
3. Davidová, D. *Kapitoly z dialektologie*. Ostrava 1992.
4. Holub, Z., Janečková, M., *Úvod do české dialektologie (s texty)*. České Budějovice 1993
5. Lamprecht, A. a kol. *České nářeční texty*. Praha 1976.

Úkoly

1. Ke které nářeční podskupině patří Rožnov, Hodonín, Zlín, Kyjov, Veselí na Moravě, Podivín?
2. Převeďte vybrané nářeční texty do spisovného jazyka.
3. Vypište z každého textu alespoň 5 hláskových znaků, kterými se nářečí liší od spisovného jazyka a na základě analýzy se pokuste zařadit do nářeční skupiny či konkrétního nářečí (viz níže Ukázka rozboru nářečního textu).
4. U všech textech určete, o jakou nářeční skupinu se jedná, a své tvrzení doložte alespoň 5 konkrétními jazykovými znaky (hláskové či morfologické změny, nářeční lexikum).

1. Třináct u stolu

Nebojte sa (1), také m'eli sa co oháňad naši, dyž náz bylo, náz bylo aš třinást! Ten nástarší, co byl na tej hospodě v Bratřejov'e, toš ten sa ožěňil a m'ěl tři deti už a byli

zme fšeci f tejto chalúpce. Tož bylo náz dost'. Staříčci (2) byli dvě, rodice dvě a nás šest a oni ešče zas, uš tá manželka teho nástaršího a fčil(3) tři jejih d'eti. Á, to sme, nebojte sa! Také bylo fšelijaké živobyti. Aj co (4) bylo trochu teho pola, dříf sa tag nerod'ilo, to dřív nekupovaty sa prášky, aby sa — to, co sa pohnójiło krafskym hnojem, toš to bylo; a to jednúdz za p'ed za šezd rokú sa hnójiło jeden kúsek. Co sa nad'etalo hnoja, toš to sa pohnójiło, a jag nebylo co pohnójit, tož uš sa selo do planého (5).

A to uš ty úrody nebyty; jag dnes, my máme, my sme nem'eli v živo'e takovéj úrody jak fčil. To nepamatuju, aby sme m'eli. Třeba téj trávy na téj zahrad'e kolig my zeberem a kolig dříf, ché! To byla tráva toličká (6), á tá dneskaj? Ešče letos sem pravila (7), letozje hustá aj, toš snád' enom dyby sa to usušilo. Toš pro tú jednu kravičku dycky máme teho futra (8) ešče. A tady třeba sme si pravili toť, máme kúsek pšeniče tady hnet', no, tak špatně; na podzim byla p'ekná, ale bylo teho sňehu hodně, tak to vyležalo. A bylo enom zde onde (10) to stébło. No ale fčil sa spravilo, tož dobře to poházál, súl, superfosfád a ledek pravda, toš to poházál dobře, toš spravilo sa to velice p'ekně.

*1 nemyslete si; 2 dědeček a babička; 3 teď, nyní; 4 i když; 5 neplodného, nepohnojeného; 6 tak maličká; 7 povídala, říkala; 8 krmení, krmiva; 9 tuhle, onehdy; 10 tu a tam, sem tam.

2. Valašská škola

Toš choďili zme, ráno skoro (1) a, o osmi a o štíreh zme, dopoledňa a zaz od jednej do štír. A jeden učitel náz učil. — Nó toš sed'eli zme po pjeťi, po štírech v lavicách.

(A co vy jste se nejraději učila?) Co? Nó toš, já sem mňela samé jedňičky, tož dobře sem se učila, šak co, aj (2) sem dostala kolikrát', toš prvej bijali (3) učitelé, na a fčilkej že ne (4). Kolikrát' nebojte sa (5), bíl velice přísní! Na ruku? Nó, aj, aj po zádoch, diš si nedál na ruku, toš po zádoch.

A diš sem šla do... Disi sem tag dostala skrz úlohu, že to (stopa po ráně) bilo vječí jak, jak to bývalo ten, na tich linkách, co sa, bez línek, na linkách zme psali teda. Tož

bilo to vječi jak štvrt' teho centimetra toš, bud' na ruki, a diž né na ruki, toš takú palicú (6) na záda. Jak sem šla dom hoře (7) dúbravú, sem sa dívala, jaké sem tu mňela vráže (8)! (Smích.) Nebojte sa! Ten bił přísni, ale aj viučil! Já ešče dneskaj lepši vím (9) tú češčinu jag naše d'ecka. Já vám — -i- napíšu dicki správne. To nás, ten nás, nebojte sa, dobře naučil. A jak pravím, jeden učitel celich tich osum rokú. No. A jakého dlého vjeku dožil! Neňi dávno, zemřel.

*1. brzy, časně; 2. i, také; 3. bili, bívali; 4. no a teď prý; 5. nemyslete si; 6. holí; 7. nahoru, vzhůru; 8. stopy po ranách; 9. umím.

Praktické cvičení č.6

SLEZSKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA

1. Geografické vymezení nářeční skupiny.
2. Západní (opavská) podskupina.
3. Jižní (frenštátská) podskupina.
4. Východní (ostravská) podskupina.
5. Slezskopolská nářečí.

Literatura

1. Bělič, J. *Přehled nářečí českého jazyka*. Praha 1988.
2. Bogoczová I. *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*. Ostrava, 2009.
3. Davidová, D. *Kapitoly z dialektologie*. Ostrava 1992.
4. Holub, Z., Janečková, M., *Úvod do české dialektologie (s texty)*. České Budějovice 1993
5. Lamprecht, A. a kol. *České nářeční texty*. Praha 1976.

Úkoly

1. Ke které nářeční podskupině patří Opava, Havířov, Frýdek-Místek, Český Těšín?
2. Převeďte nářeční texty do spisovného jazyka.

3. Vypište z každého textu alespoň 5 hláskových znaků, kterými se nářečí liší od spisovného jazyka a na základě analýzy se pokuste zařadit do nářeční skupiny či konkrétního nářečí (viz níže Ukázka rozboru nářečního textu).

4. U všech textech určete, o jakou nářeční skupinu se jedná, a své tvrzení doložte alespoň 5 konkrétními jazykovými znaky (hláskové či morfologické změny, nářeční lexikum).

1. Noční cesta (Bohuslavice, okr. Opava)

Raz za tydžeň, aj vjedz razy (1) sem šla s Kuchelnej dodom (2) pješky, a v nocy! Co ja sem se naletala! Ras sem šla dodom na veseli (3), bo (4) f pondželi sem mušela robič (5), iżdž do roboty (6), a v utepy bylo veseli tudyk. A jah byla(7) teš pozvana, no toš sem tež mušela pryč, tež bylah (8) za drušku. A ja vam přydu tak kuseg do lesa, hodny (9) kuseg do lesa, a tu cosyg idže za mnum, enem deptá (10) kajšyk (11). Enem se mi to zdálo, že idže. Předyk (12) sem se prajela: To srna abo (13) zajic tam skače. Zahlidam(14) do lesa, nigdže nič. Zaž idu dalej, zaš to za mnum. Nale (15) hodny kusek, až do puł lesa sem šla. Potem mi přyšly ty myslí: Na, nemaš ty co u chfantuv (16) višeč? U lekňicy (17)? Jak pomacam (18), lap trňi do hršcy. Taky ocaz dluhy! Z ostruža (19). Tag zaraz (20) ze mje fšecker spadlo a kracalah (21) dodom. Toch se ftedy tež vylekala (22) teho! To tam hnet cosy f tym leše, bo to je dluhy les. Hnedaj tam co bylo. Fčyl bych tym něšla, choby (23) mi přyplačyl, abych tam šla. Bo bych se bala. A předy (24) o patej už jeł vlak s Kuchelnej, no a jah(25) dobrych puł druhej hodžyny mušela lečeč tamyk (26). Skoro (27) rano dycky.

*1. i vícekrát; 2. z Chuchelné domů; 3. na svatbu; 4. protože; 5. pracovat; 6. do práce; 7. byla jsem; 8. byla jsem; 9. značný; 10. šlape; 11. kdesi; 12. dříve; 13. nebo; 14. nahlížím; 15. ale; 16. u šatů; 17. u sukně; 18. sáhnou; 19. z ostružiní; 20. hned; 21. kráčela jsem; 22. to jsem se tehdy také polekala; 23. i kdyby; 24. dříve; 25. já jsem; 26. tam; 27. časně.

2. Past na zloděje (Paskov, okr. Frýdek-Místek)

Muj brater buť tahovy macher, pravi: „Jo naňho (1) (na zloděje) narychtuju (2).“ A tuž zrychtovoť — jak se dveřý na lauru (3) ofiraju — tahovy maly kanon, flintu, co se zapinała na špagat, a jag dveřý odevře, že ho to mus'i gruchnuc' (4). My, co zmy přýšli z vojny, chc'eli zmy tam dac' same olovo nas'ekane, ac' to jahsepatřý čuje (5), ale ňeboščik tac'inek, c'i mjeli rozum. Pravjeli: „Klucy, nehrajc'e se! Přýjdz'ec'e fšecy do kryminalu.“ A tag dali zme tam misto ołova sul. Moju povinos'c'u bylo, bo (6) sem społ na hůře f's'eňe, dycky večir to zapnudz' a rano odepnuc'. Dz'eloť sem to dluhy cas.

.. Eš tu najeden ros (7)— bylo to.v ňedz'elu rano — mjul sem stovac' (8). A tu tak hrasřne začnuť dešč po skřýdlicy (9) hlepac'. A tak se mi zdaťo — no, ešče pjed minut (si poležím). A tych pjed minut tyrvalo dľhu. Ňeščasnu nahodu mjeli zmy chlib na hůře a dolu ňic. Mjeli zmy tam hravařa (10) a ten šol pro ten chlib na huru. Bylo to zapnute, odevře dveřý a tu bum! Ščes'c'i — mjul hruby habat, tag mu ta sul modz ňeuškoz'ila. Jah sem uslyšul bum, hup — a uš sem lec'ul doľu. Tac'inek se zbiroť na raňi do kostela a jo sem dostoť jahsepatřý nadane (11). Pravi: „Ňemľuvjuť sem to, že se stane ňeščes'c'i? Zme mu to namazali kuřym sadľem, třý dňi ležul a za třý dňi uš tam ňemjuť aňi puchyřka.

*1. já na něho; 2. nachystám past; 3. na půdu; 4. prásknout; 5. cítí; 6. protože; 7. najednou; 8. měl jsem vstávat; 9. po taškách; 10. pasáka krav; 11. vyhubováno.

UKÁZKA ROZBORU NÁŘEČNÍHO TEXTU

Jedenkrát jeli do lesa a skáceli máj ve svém lesi a přivezli ji domu votpoledne, a do rána se jim strařila ze dvora a přiřla k zakopání do hnoja f sousedním domně u Smejkalů. A Smejkalovi si tu zakopanou postavili sami. A Dvořákovi pacholci šli a uřizli ju ešče.

1) Obsahový a lexikální rozbor:

- méně známá slova: vláki = vlačihy, dřeva pod pluh při jízdě na pole.
- další zvláštnosti v textu nejsou, k zařazení k nářečí na základě slovní zásoby nedostatečné.

2) Příslušnost k jedné ze 4 nářečních skupin:

- je zde provedena změna ú > ou (zakopanou)
- změna ý > ej (Smejkalovi)
- tyto změny jsou typické pro českou skupinu (ve středomoravské by bylo ó, é, ve slezské u, y, ve východomoravské ú, ý)

3) Příslušnost k nářečí:

- neprovedena změna šč > šť (ešče) – tento stav trvá od Česko-moravské vrchoviny na východ.
- neprovedena změna a > ě > e po měkkých souhláskách (do hnoja) tento stav trvá od Česko-moravské vrchoviny na východ.
- nedůsledná přehláska u > i po měkkých souhláskách (přivezli ji, uřizli ju)
- skát'eli máj – skáceli. Zvratná analogie tohoto typu je doložena na Českomoravské vrchovině (jihovýchodní (česko-moravské) nářečí)
- ve svém lesi – podstatné jméno zakončené na –s se skloňuje podle měkkého vzoru stroj – to je typické pro Moravu (od Vrchoviny na východ)

Podle těchto znaků se jedná o ukázkou ze skupiny české, a to z přechodného pásu českomoravského.

Podrobnější zařazení lze dále prokázat podle těchto znaků:

- výslovnost slabiky mě jako mně (v domně) – v jižních Čechách a na jihozápadní Moravě se zachovala původní výslovnost mje, jinde se vyslovuje mně,

- d'ál – jedná se o slovesný tvar typický pro východní Čechy

Závěr: Ukázka je ze severní části přechodného českomoravského pásu.

SEZNAM OTÁZEK

1. Dialektologie, její předmět a metody.
2. Tradice a současný charakter české dialektologie.
3. Český jazykový atlas.
4. Vznik a historický vývoj českých nářečí.
5. Metody sběru jazykového materialu.
6. Útvary českého národního jazyka.
7. Spisovná čeština. Rozvrstvení spisovné češtiny.
8. Úzus – norma – kodifikace.
9. Hovorová čeština.
8. Tradiční teritoriální dialekt.
9. Izoglosy. Třídění izoglos.
10. Interdialekty. Sociolekty.
11. Obecní čeština.
12. Geografické vymezení české nářeční skupiny.
13. Středočeská podskupina české nářeční skupiny.
14. Jihozápadočeská podskupina české nářeční skupiny.
15. Severovýchodočeská podskupina české nářeční skupiny.
16. Česko-moravská podskupina české nářeční skupiny.
17. Geografické vymezení středomoravské (hanácké) nářeční skupiny.
18. Obecná a jazyková charakteristika oblasti středomoravské (hanácké) nářeční skupiny.
19. Centrální středomoravská podskupina.
20. Jižní středomoravská podskupina.
21. Západní středomoravská okrajová podskupina.
22. Východní středomoravská podskupina.

23. Geografické vymezení východomoravské (moravskoslovenské) nářeční skupiny.
24. Severní (valašská) podskupina východomoravské (moravskoslovenské) nářeční skupiny.
25. Jižní (slovácká) podskupina východomoravské (moravskoslovenské) nářeční skupiny.
26. Západní podskupina východomoravské (moravskoslovenské) nářeční skupiny.
27. Jihovýchodní (kopaničářská) podskupina východomoravské (moravskoslovenské) nářeční skupiny.
28. Geografické vymezení slezské nářeční skupiny.
29. Obecná a jazyková charakteristika oblasti slezské nářeční skupiny.
30. Západní (opavská) podskupina slezské nářeční skupiny.
31. Jižní (frenštátská) podskupina slezské nářeční skupiny.
32. Východní (ostravská) podskupina slezské nářeční skupiny.
33. Slezskopolská nářečí slezské nářeční skupiny.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY

Povinná studijní literatura (učebnice, skripty)

1. Balhar, J., Jančák, P. a kol. *Český jazykový atlas I, II, III, IV, V*. Praha 1992, 1997, 1999, 2002, 2004, 2005.
2. Bělič, J. *Nástin české dialektologie*. Praha 1972.
3. Bělič, J. *Přehled českých nářečí*. Praha 1968.
4. Bělič, J. *Přehled nářečí českého jazyka*. Praha 1988.
5. Chloupek, J. *Aspekty dialektu*. Brno 1971.
6. Cuřín, F. a kol. *Jazyk. Nářečí, místní jména, slangy*. České Budějovice 1986.
7. Cuřín, F. a kol. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*. Praha 1971.
8. Davidová, D. *Historická mluvnice a dialektologie – texty*. Ostrava 1987.
9. Davidová, D. *Historická mluvnice češtiny*. Ostrava 1980.
10. Davidová, D. *Kapitoly z dialektologie*. Ostrava 1992.
11. Havránek, B. *Nářečí*. In: Čs. Vlastivěda III (Jazyk). Praha 1934.
12. Holub, Z., Janečková, M., *Úvod do české dialektologie (s texty)*. České Budějovice 1993
13. Hujer, O. *Příspěvky k historii a dialektologii českého jazyka*. Praha 1961.
14. Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha 1964.
15. Lamprecht, A. a kol. *České nářeční texty*. Praha 1976.
16. Rubín, A. *Čítanka nářečních textů*. Praha 1976.

Monografie, slovníky

1. Bachmannová, J. *Podkrkonošský slovník*. Praha 1998.
2. Bachmannová, J., Jančák, P. *Jak se mluví v Čechách*. Autentické zvukové ukázky z českých nářečí. CD. Praha 2000.
3. Balhar, J. *Skladba lašských nářečí*. Praha 1974.
4. Bělič, J. *Dolská nářečí na Moravě*. Praha 1954.
5. Davidová, D. a kol. *Mluvená čeština na Moravě*. Ostrava 1997.
6. Fabián, J. *Slovník nespisovného jazyka valaského*. Valaňské Meziříčí 1999.

7. Hronek, J. *Obecná čeština*. Praha 1972.
8. Hubáček, J. *Malý slovník českých slangů*. Ostrava 1988.
9. Jílek, F. *Jihočeský člověk a jeho řeč*. Č. Budějovice 1961.
10. Kellner, A. *Úvod do dialektologie*. Praha 1954.
11. Kloferová, S. *Mluva v severomoravském pohraničí*. Brno 2000.
12. Kopečný, F. a kol. *Základní všeslovanská slovní zásoba*. Praha 1981.
13. Kopečný, F. *Nářečí Určic a okolí*. Praha 1957.
14. Králík, S. *Nářečí na Kelečsku. Mluvnická stavba*. Praha 1984.
15. Krčmová, M. *Běžně mluvený jazyk v Brně*. Brno 1981.
16. Lamprecht, A. *Slovník středoopavského nářečí*. Ostrava 1963.
17. Lamprecht, A. *Středoopavské nářečí*. Praha 1953.
18. Obrátil, K. J. *Velký slovník sprostých slov*. Praha 1999.
19. Ouředník, P. *Šmírbuch jazyka českého*. Praha 1992.
20. Skulina, J. *Ostravská mluva*. Ostrava 1980.
21. Stěpanova, L. *Historie a etymologie českých rčení*. Praha 1998.
22. Svěrák, F. *Brněnská mluva*. Brno 1971.
23. Utěšený, S. *Nářečí přechodného pásu českomoravského*. Praha 1960.
24. Voráč, J. *Česká nářečí jihozápadní I*. Praha 1955; II, Praha 1976.

Online zdroje / Інформаційні ресурси

Jazykovědné ústavy

- <http://www.ujc.cas.cz/> – Ústav pro jazyk český AV ČR
- <http://www.ujc.cas.cz/jazporad.html> – jazyková poradna Ústavu pro jazyk český AV ČR
- <http://www.ujc.cas.cz/oddeleni/index.php?page=staroces> – oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR
- <http://www.ujc.cas.cz/oddeleni/index.php?page=dialekt> – oddělení dialektologické Ústavu pro jazyk český AV ČR
- <http://www.ujc.cas.cz/oddeleni/index.php?page=etymolog> – oddělení etymologické Ústavu pro jazyk český AV ČR

Dialektologie

<http://www.hantec.cz>- Brněnská mluva

<http://www.olomouc.com/hanactina/> – internetový kurz hanáčtiny

<http://mbox.troja.mff.cuni.cz/~burej9am/slovník.html> – jihomoravsko-český slovník

<http://www.sepl.rulez.cz/slovníky/narkob/kobyli.htm> – Slovník Moravského Slovácka – oblast Kobyř

<http://www.divadloschod.cz/val.atheny/sjv.php> – slovník jazyka valaňského

<http://www.vegateam.cz/slovník/index1.htm> – moravsko-český slovník

<http://www.volny.cz/fatym/TISK/KNIHY/povesti.htm> – pověsti a příběhy z Podují

<http://www.pradedovazeme.cz/povesti.htm> – báje a pověsti z Jeseníků

<http://www.komna.cz/elaborat/03500.php> – lidové pověsti z obce Komňa na Valaňsku

<http://www.blaf.cz/index.php?body=slovník> – Slovník ponaszimu – horalsko-slezské nářečí

Здано до набору 2023р.. Підписано до друку 2023 р. Формат 60x84/16.
Гарнітура Таймс. Наклад 50 прим.